

Living in Surveillance Societies Annual Conference 2

OSVRT NA KONFERENCIJU

lasi, Rumunjska, 3.-5. svibnja 2011.

U svibnju 2011. godine održana je druga po redu godišnja konferencija znanstvenoistraživačke mreže *Living in Surveillance Societies* (LiSS). Glavna tema konferencije povod je da se akademska i stručna javnost u Hrvatskoj upozna ne samo s radovima izloženima na skupu, već i s relativno manje poznatim područjem istraživanja kojim se bave članovi LiSS-a.

LiSS je osnovan u okviru europskog znanstvenoistraživačkog programa COST Action ISO807¹. «Živjeti u društvima pod nadzorom» pomalo je nespretna prijevod istraživačke teme *Living in Surveillance Societies*. Stoga radi boljeg razumijevanja teme konferencije ponajprije valja opisati samo područje istraživanja.

Od davnih početaka istraživanja različitih aspekata nadzora u društvu kojima su se pretežno bavili sociolozi u smislu kolektivnog (panoptikum) nadzora i praćenja radi kontrole nad pojedinim skupinama ili pojedincima, u posljednja dva desetljeća ovo se područje znanosti iznimno brzo razvija u multidisciplinarnim smjerovima. Suvremena su istraživanja u SAD-u, Kanadi, Ujedinjenom Kraljevstvu i skandinavskim zemljama usmjerena na nove pojavne oblike nadzora i njihove učinke. Radi se o gospodarski visokorazvijenim, demokratskim društvima u kojima su napredne informacijsko-komunikacijske tehnologije (ICT) stvorile tzv. *Big Brother* sindrom, gdje su građani u svakodnevnim situacijama neprekidno izloženi nekoj vrsti nadzora i praćenja, a da nemaju pravu kontrolu nad time tko sve,

¹ Vidjeti opširnije na <http://www.cost.esf.org>.

na koji način i u koje svrhe koristi njihove osobne informacije (poslodavci, javne službe, vladine agencije, korisnici društvenih mreža diljem svijeta, privatne kompanije za marketinške svrhe i drugi). Ustroj modernog «društva pod nadzorom» (*surveillance society*) ovisi o prikupljanju, pohrani, analizi i primjeni individualnih informacija o svakodnevnom životu pojedinca. Osobne se informacije prikupljaju u različitim područjima nadzora – na poslu, putovanju, za službene baze podataka, za praćenje komunikacije, potrošačkih navika i slično. Nadzor se više ne promatra kao sredstvo političkog ili režimskog pritiska, već kao sastavni dio modernog života².

Akcija LiSS započela je u travnju 2009. godine i završava 2013. godine. Glavni je cilj akcije povećati i produbiti znanstvene spoznaje o životu i radu u doba suvremenog nadzora te dati preporuke za bolje upravljanje i praktičnu provedbu nadzora u budućnosti³. LiSS okuplja istraživače iz različitih polja znanosti: sociologe, antropologe, filozofe, stručnjake za etiku, pravne i političke znanosti, ali i ICT specijaliste te ekonomiste. LiSS mreža ima više od 150 istraživača iz 26 zemalja, među kojima je i Hrvatska⁴. S obzirom na raznolikost istraživačkih tema, aktivnosti se organiziraju unutar četiri radne skupine.

Prva radna skupina ispituje stvarna iskustva života i rada u društvima pod nadzorom. Istraživači analiziraju koje se prakse nadzora provode (primjerice, postavljanje nadzornih kamera) i kako one utječu na život i ponašanje pojedinaca, ili koje su percepcije i razina svijesti građana o nadzoru kojemu su izloženi te osjećaju li povredu privatnosti. S time su povezana istraživanja o tome kako moderne tehnologije utječu na razinu povjerenja u javne institucije i privatni sektor te kako oblikuju obrasce ponašanja u društvu. Druga radna skupina proučava praktičnu primjenu tehnologija nadzora, prikupljanja i obrade podataka i informacija. Istraživanja se bave složenim interakcijama između (rastućih) tehnoloških mogućnosti s jedne strane i (ograničenih) sposobnosti ljudi da ih drže pod kontrolom s druge

² Za pregled literature iz ovog područja, vidjeti specijalizirani časopis *Surveillance & Society*, dostupan na <http://www.surveillance-and-society.org/ojs/index.php/journal/index>.

³ Vidjeti opširnije na <http://www.liss-cost.eu>.

⁴ Član iz Hrvatske i predstavnik u Upravnom odboru LiSS-a je Jelena Budak, Ekonomski institut, Zagreb, jbudak@eizg.hr.

Konferencija se održala u rumunjskom sveučilišnom gradu Iasiju od 3.-5. svibnja 2011. godine.

Sukladno nastojanjima LiSS mreže da u svoje aktivnosti uključi i stručnjake izvan znanstvene zajednice, prvi uvodničar konferencije bio je Jens Linge⁵. On je predstavio sustav za procjenu rizika i obavještanje javnosti o opasnosti od epidemija i onečišćenja koji se temelji na odabiru i analizi javno dostupnih informacija iz medija, društvenih mreža i drugih sredstava javne komunikacije, što predstavlja inovativni pristup u odnosu na tradicionalno praćenje pokazatelja oboljenja i onečišćenja.

Uvod u središnju temu konferencije dao je Ivan Szekely⁶ u izlaganju pod nazivom «The role of remembering and forgetting in a world of increasing surveillance in the context of post-communist societies», govoreći o osjetljivosti čuvanja informacija u postkomunističkim zemljama. U tim je društvima potrebno uspostaviti ravnotežu između sjećanja, kao važne sastavnice očuvanja nacionalnog identiteta, i nužnog zaborava koji omogućuje da se društvo s totalitarnom prošlosti posveti razvoju u budućnosti. Nažalost, nove tehnologije podržavaju «vječna sjećanja» jer se prikupljeni podaci ili osobne informacije čuvaju zauvijek te valja razmotriti uvođenje mehanizama selekcije kako bi se moglo birati koje će se osobne informacije čuvati na dulji rok i koliko dugo. Vezano uz regulativu zaštite podataka, Lorena Tarlion⁷ je u svom radu «Surveillance, classified information and human rights in post-authoritarian societies» prikazala sudsku praksu Rumunjske kao članice Europske unije u zaštiti povjerljivih informacija i ljudskih prava.

Polazeći od teze da je odrasli dio populacije u postkomunističkim zemljama iskusio nadzor i praćenje u totalitarnom režimu, Katalin Parti⁸ na primjeru reakcija na Direktivu EU-a o zaštiti privatnosti u svom radu «The lives of others: Conceptions on post-communist countries' attitudes towards surveillance» raspravlja jesu li ti građani naviknuti na nadzor te stoga manje

⁵ *Joint Research Centre of the European Commission.*

⁶ *Central European University, Mađarska.*

⁷ *Tribunal Iasi, Rumunjska.*

⁸ *National Institute of Criminology, Mađarska.*

osjetljivi na novi val suvremenog nadzora u demokratskom društvu ili su, upravo suprotno, razvili veću odbojnost prema bilo kojoj vrsti nadzora. Najviše zanimanja na konferenciji izazvali su radovi koji se bave stavovima javnosti i percepcijama nadzora. Doina Balahur⁹ i Adrian Iftene¹⁰ u radu «I see you, you can't see me: On people's perception about surveillance in post-totalitarian Romania» razvili su novu metodu ispitivanja stavova građana Rumunjske putem tzv. analize raspoloženja. Odabirom komentara, postova i blogova na internetu te analizom reakcija na određeni, ciljano postavljeni tekst na internetu, moguće je prikupiti neposredna i vjerojatno iskrenija mišljenja građana. Autori su argumentirali prednosti nadzora putem interneta za provedbu ispitivanja mišljenja nad uobičajenom metodom anketiranja.

Središnja se rasprava na konferenciji vodila na temu tri rada. Minas Samatas¹¹, Chiara Fonio¹², Catarina Frois¹³ i Gemma Galdon Clavell¹⁴ u zajedničkom su radu «Authoritarian surveillance and its legacy in South-European societies: Greece, Italy, Spain, Portugal» analizirali nadzor i praćenje u doba diktatorskih režima u Grčkoj, Italiji, Španjolskoj i Portugalu. U svom su istraživanju elaborirali tezu da je za puno razumijevanje suvremenih procesa nadzora u promatranim zemljama u analizu nužno uključiti faktore povijesnog, kulturološkog i političkog nasljeđa. Taj je aspekt u istraživanjima suvremenog nadzora zanemaren, a možda ima značajan utjecaj u formiranju stavova i politika nadzora danas.

Jelena Budak, Ivan-Damir Anić i Edo Rajh¹⁵ u radu «Public attitudes towards surveillance and privacy in Croatia» ispitali su percepcije i stavove građana Hrvatske o nadzoru i privatnosti. Prema rezultatima ankete, identificirane su tri skupine građana koji dijele slične stavove: građani koji zagovaraju veći stupanj nadzora, građani zabrinuti da se nad njima provodi nadzor te

⁹ Alexandru Ioan Cuza University, Rumunjska.

¹⁰ University of Iasi, Rumunjska.

¹¹ University of Crete, Grčka.

¹² Università Cattolica del Sacro Cuore, Italija.

¹³ Centre for Research in Anthropology, Portugal.

¹⁴ Institut de Govern i Politiques Públiques, Španjolska.

¹⁵ Ekonomski institut, Zagreb.

građani zabrinuti za zaštitu podataka i privatnosti. Budući da se segmenti populacije sa sličnim stavovima razlikuju po demografskim obilježjima specifičnima za svaki segment, postoje indicije da je sklonost starijih i manje obrazovanih građana većem nadzoru dio povijesnog nasljeđa iz socijalističkog sustava bivše države. Stavovi mlađe i obrazovanije populacije mogu poslužiti za kreiranje budućih mjera javne politike, ali i poslovnih strategija privatnog sektora.

Slične spoznaje predstavio je Aleš Završnik¹⁶ u radu «Surveillance in post-socialist Western Balkan countries: From national security to big business?». Slijedom opisa stanja i ustroja u bivšoj Jugoslaviji, te tadašnjeg sustava društvene kontrole, Završnik sugerira da su i nasljeđe i procesi tranzicije u novonastalim zemljama znatno utjecali na formiranje sasvim novih stavova prema pojedinim praksama i tehnologijama nadzora. Primjer promjena je pojava novih sudionika u nadzoru na ovim prostorima (privatne tvrtke koje nadziru ponašanje zaposlenika ili klijenata), novih područja i ciljnih skupina nadzora (npr. marketinško praćenje ponašanja potrošača) te novih svrha nadzora (stvaranje profita nasuprot javne sigurnosti).

Osim paralelnih otvorenih sesija, konferencija je bila prilika za predstavljanje zajedničkih istraživanja pojedinih radnih skupina LiSS-a te za predstavljanje novih znanstvenoistraživačkih pothvata, primjerice nadzora na velikim događajima kao što su predstojeće Olimpijske igre u Londonu. Sudionici konferencije imali su priliku upoznati se i s drugim istraživačkim projektima u koje su uključeni članovi LiSS mreže, od europskih FP7 projekata do nacionalnih istraživanja koja mahom financiraju institucije nadležne za provedbu politika nadzora i zaštitu privatnosti, poput državnih agencija za zaštitu podataka. Također, vrlo su uspješnima ocijenjene radionice za polaznike doktorskih studija.

Zaključna rasprava posljednjeg dana konferencije pokazala je raznolikost mišljenja o tome koliku će ulogu imati povijesno nasljeđe u razvoju nadzora u budućnosti. Dio sudionika je iskazao skeptičan stav prema tezi da je posttotalitarna prošlost važna odrednica percepcija javnosti, a time i

¹⁶ *Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija.*

